

การวิจัยแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม โดย
การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม

**Research for Conservation of Wisdoms on Pottery Making with
Community Participation at Ban Mo, Tambon Khaw, Amphoe Mueang,
Mahasarakham**

ยศพร บรรเทิงสุข¹

Yotsaporn Bantungsuk¹

บทคัดย่อ

การศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัด
มหาสารคาม ผู้ศึกษามีความมุ่งหมายเพื่อค้นหาเอกลักษณ์เฉพาะของภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา
ของชุมชนบ้านหม้อ และเสนอแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดย
ผู้ศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยผู้ศึกษา
ทำการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) การสังเกตการณ์ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการพัฒนา
ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาในระยะเวลาที่ผ่านมา 40 ปีนั้น ยังไม่สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มผู้ผลิต
ภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิม โดยเหตุผลสำคัญคือ การจัดการที่ผ่านมาไม่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วม
ของกลุ่มผู้ผลิต ทำให้ผลจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นไม่ได้ประโยชน์แก่อาชีพปั้นหม้อหรือภูมิปัญญาการผลิต
เครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม นอกจากนี้พบว่ามีปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบ
ดั้งเดิม ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลให้เกิดปัญหามากมาย ดังนั้น การที่จะคงรักษาภูมิปัญญา
การผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จึง
จำเป็นต้องสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยให้ความสำคัญกับชุมชนต่อวิธีการ
ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม เพื่อสร้างความภูมิใจให้แก่อาชีพการปั้นหม้อ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับ
เจ้าของภูมิปัญญา ส่งเสริม สนับสนุนอย่างเหมาะสมให้เกิดการพัฒนา คงรักษาและสืบทอดต่อไปในสังคม

คำสำคัญ: การอนุรักษ์ ภูมิปัญญา เครื่องปั้นดินเผา

¹ นักศึกษามหาบัณฑิต, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 0807622691, Email: jajeero@hotmail.com

¹ Master's Student, Archaeology, Silpakorn University, 0807622691, Email: jajeero@hotmail.com

Abstract

The study of knowledge and wisdom in pottery production wisdom in Ban Mo , Tambon Khaw , Amphoe Muang, MahaSaraKham . Objective of researcher to search to wisdom pottery production intelligence of Ban Mo. And method to conservation wisdom by in common of locality community by use Qualitative Research to information collective fieldwork by researcher use interview and observe Research results find out Management of Improvement in case study in 40 year ago yet not ability advantage to Pottery original producer by most important is Management in the past Not from in common of producer cause improvement result have no time for pottery producer or pottery original production wisdom find out moreover several problem about that from change to social lead to several problem Hence conservation pottery original production wisdom of Ban Mo ,Tambon Khaw , Amphoe Muang, MahaSaraKham necessary much create understand between locality and concerns by give precedence with locality to pottery original produce method for pride career in pottery advantage with intelligence owner appropriately support cause improvement preserve and inherit to social later.

Keywords: Conservation, Wisdom, pottery

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการอยู่รอดของตนเอง เพื่อพัฒนาสังคมของตน และยังเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้ในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของตนเอง (ยศ สันตสมบัติ 2540 : 14-20) ซึ่งความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว มีการเรียนรู้การใช้และสืบทอดวัฒนธรรมนั้นๆ จากรุ่นสู่รุ่น สิ่งเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน เพื่อความอยู่รอดทั้งตนเองและวัฒนธรรมที่ตนเองสร้างขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นเกิดจากขบวนการทางวัฒนธรรมคือ ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง ผลผลิตของวัฒนธรรม หรือลักษณะต่างๆ ของระบบวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่มีค่าหรือเป็นตัวแทนหรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. ทรัพยากรที่เป็นรูปธรรม หรือ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ และสิ่งของ

ต่างๆ ที่สามารถมองเห็นได้ 2. ทรัพยากรที่เป็นนามธรรม หรือทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ประเพณี ศิลปะการแสดง คติความเชื่อ เป็นต้น (ชนิก เลิศชาญฤทธิ 2552 : 6)

ดังนั้น การอนุรักษ์วัฒนธรรมหรือ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องค้นหาวิธีการที่เหมาะสม คงรักษาวิถีทางวัฒนธรรมทั้งด้านทางรูปธรรมและนามธรรม เพื่อให้วัฒนธรรมหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรม คงคุณค่า บทบาท หน้าที่ และเกิดประโยชน์ต่อสังคมต่อไป (พิสิฐ เจริญวงศ์ 2550: 18-23)

แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแนวคิดสำคัญในการกำหนดทิศทางหรือแนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรม ผ่านการสื่อหมายถึง การประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรม กำหนดแผนการจัดการ และเป้าหมายของการอนุรักษ์วัฒนธรรม

หรือทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยสรุป การจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินการ จัดการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรมทั้ง ประเภทที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเพื่อคงรักษา องค์ความรู้ แบบแผนปฏิบัติที่เกิดประโยชน์ต่อ ชุมชน โดยวิธีการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา เรียนรู้ทรัพยากร เพื่อสร้างการบริหารจัดการหรือ รูปแบบในการพัฒนาทรัพยากรอย่างเหมาะสม และให้เกิดประโยชน์ต่อเจ้าของทรัพยากร สังคม ประเทศชาติ

บ้านหม้อ ตำบลเขวาสาน อำเภอเมือง จังหวัด มหาสารคาม เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพการปั้น หม้อเป็นอาชีพหลัก แต่เดิมนั้นบรรพบุรุษของ ชุมชนบ้านหม้อ เป็นไทยโคราชที่อพยพอพยพขึ้น มาจากบริเวณอำเภอโนนสูง อำเภอโนนไทย และ อำเภอบัวใหญ่ อพยพขึ้นมาเพื่อทำการค้าขาย และแสวงหาแหล่งทรัพยากรในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2426 เป็นต้น มา(ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายสุตสาคร ไชโยชน์ เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2555) โดยมีความรู้และ ชำนาญในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สอดคล้องกับ ธรรมชาติและวิถีชุมชน มีความเชื่อ ,กรรมวิธีและ รูปแบบในการผลิตแบบดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาที่ สืบทอดจากบรรพบุรุษ ในอดีตนั้นชุมชนบ้านหม้อ จะมีการปั้นหม้อเพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่จำเป็น กับการดำรงชีวิต เช่น ข้าว ,สัตว์เลี้ยง เพื่อประกอบ อาหารในชีวิตประจำวัน หรือวัตถุดิบที่ใช้ในการ ผลิตเครื่องปั้นดินเผา เช่น ฟิน ,ฟางข้าว และ แกลบ เป็นต้น เครื่องปั้นดินเผาจึงเป็นเครื่องใช้ที่ จำเป็น ในวิถีชีวิตของคนอีสาน เพราะมีประโยชน์ ใช้สอยที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิต อาชีพปั้น หม้อของชุมชนบ้านหม้อ จึงเป็นอาชีพที่สามารถ เลี้ยงชีพของชาวบ้านหม้อได้เป็นอย่างดี แต่ต่อมา เมื่อความเจริญทางวัตถุ เข้ามามีบทบาทกับสังคม ไทยมากขึ้น มีการผลิต คิดค้น วัตถุต่างๆ เช่น พลาสติก,อลูมิเนียม ในการใช้สอยในชีวิตประจำ วัน ทำให้เครื่องปั้นดินเผาถูกลดบทบาทและความ

สำคัญลง วัตถุดิบที่เคยหาได้จากธรรมชาติ หรือ แลกเปลี่ยนจากชุมชนใกล้เคียง ก็เปลี่ยนแปลงไป การซื้อ-ขาย ทำให้ต้นทุนในการผลิตก็สูงขึ้นด้วย รวมถึงปริมาณของช่างปั้นก็ลดลงจำนวนลงทุกปี กลุ่มเยาวชนภายในชุมชนไม่ได้เห็นคุณค่าของการ ผลิตเครื่องปั้นดินเผา บางส่วนก็ย้ายถิ่นฐานออก จากชุมชนเพื่อเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ๆ จาก เปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น

ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่ภาครัฐมีนโยบายที่ต้องการสร้างความเจริญ ยก ระดับฐานะของคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น ที่ผ่านมาเพื่อ ตอบสนองนโยบายดังนี้

ในปี พ.ศ. 2514 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ได้เข้ามาสนับสนุน แป้นหมุน และเตาอุโมงค์ เพื่อเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ผลิต เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้าน ส่งเสริมเทคนิค การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน ซึ่งเป็นเทคนิคสมัยใหม่ เพื่อเพิ่มจำนวนของผลิตภัณฑ์ (ข้อมูลจากการ สัมภาษณ์ นางสาวเนา แก้วกลาง เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2554)

ในปี พ.ศ. 2539 คณะนักวิชาการศิลปะ จากมหาวิทยาลัย มหาสารคาม คือ โดยอาจารย์สัง เขต นาคไพโรจิตร จากภาควิชาศิลปะและวัฒนธรรม มีการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดิน เช่น โถ่งดินเผาติดลาย เป็นต้น (ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์และ คณะ 2543 :62-80)

ในปี พ.ศ. 2545-2548 มีการส่งเสริมและ พัฒนากลุ่มปั้นดินเผาชุมชนบ้านหม้อ เพื่อพัฒนา สู่อุตสาหกรรม และอุตสาหกรรม มีโครงการ และงานวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบเพื่อขายเชิงธุรกิจ เช่น โครงการพัฒนารูปแบบเชิงธุรกิจ เกิดการ สร้างสรรค์รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา แบบใหม่เกิดขึ้น มากมาย เช่น รูปสัตว์ท้องถิ่น , ต้นหม้อ เป็นต้น มีการจัดซื้อเตาอบไฟฟ้า เพื่อให้ชุมชนบ้านผลิต เครื่องปั้นดินเผาในปริมาณที่มากขึ้น ตั้งไว้ที่ศาลา กลางหมู่บ้าน เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ (อมรรัตน์ วชิร โภเมน 2547: 80-92)

ในปี พ.ศ. 2552 ดร.ณพงศ์ นพเกตุ และคณะ ทำการวิจัยโดยทุนสนับสนุนจากสำนักงานส่งเสริมการวิจัย เพื่อศึกษาและพัฒนา รูปแบบเครื่องปั้นดินของชุมชนบ้านหม้อ โดยการจัดและวางแผนกิจกรรมเพื่อการส่งเสริมการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ สร้างเตาใน ที่จะสามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้ทุกฤดูกาล (ณพงศ์ นพเกตุ และคณะ 2552 :100-112)

จากความพยายามที่การส่งเสริมและพัฒนาทั้งจากภาครัฐและนักวิชาการที่การจัดการในพื้นที่ชุมชนบ้านหม้อนั้น ปรากฏว่าการส่งเสริมและพัฒนาในข้างต้นยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งปรากฏจากสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหม้อในปัจจุบัน (ภาพประกอบที่ 1- 4) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภาครัฐและนักวิชาการที่เข้ามาการจัดการในพื้นที่ชุมชนบ้านหม้อยังขาดการศึกษาของค้ำความรู้อย่างที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนที่ชุมชนได้ประโยชน์จากการส่งเสริมและการพัฒนาที่เกิดขึ้น

ภาพประกอบที่ 1 สภาพภายในเตาอุโมงค์ปี พ.ศ. 2514

ภาพประกอบที่ 2 สภาพภายนอกเตาอุโมงค์ ปี พ.ศ. 2514

ภาพประกอบที่ 3 เตอบไฟฟ้า ปี พ.ศ.2548

ภาพประกอบที่ 4 เตเผาภายในอาคาร ปี พ.ศ. 2552

รวมถึงเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวคือ การจัดการที่ผ่านมาเป็นการจัดการที่เน้นแต่เพียงเฉพาะกลุ่มที่ตอบรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ คือ กลุ่มของนายละมัย คำศิริ

รักษ์ ซึ่งเป็นผู้ชายและใช้แป้นหมุนในผลิตภาชนะดินเผา ซึ่งขัดแย้งกับวิถีปฏิบัติแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ ส่งผลให้มีได้เกิดการมีส่วนร่วมของคนส่วนใหญ่ในชุมชนที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม เมื่อนายละมัย คำศิริรักษ์เสียชีวิตไปรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น ภาชนะดินเผารูปสัตว์ – รูปชวานา ,ต้นดินเผา เป็นต้น ไม่ได้รับการสืบทอด และเครื่องมือ อุปกรณ์ในการผลิต เช่น เต่าอุโมงค์, เต่าอบไฟฟ้า ถูกทิ้งร้างไว้ในหมู่บ้าน (วรชัย จินาล่อง และ พิสิฐฐ์ บุญไชย 2548 : 32-40)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้ผู้ศึกษาซึ่งอยู่ในฐานะผู้สังเกตการณ์และมีโอกาสได้เห็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านหม้อเป็นระยะเวลานาน จึงต้องการเสนอแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม โดยเชื่อว่าวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน คือ เรื่องการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นหรือชุมชนมากกว่าให้คนจากพื้นที่ภายนอกมาจัดการภูมิปัญญาที่เป็นของชุมชน โดยภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องควรจะทำหน้าที่ไปพื้นที่เลี้ยงที่คอยสนับสนุน ปัจจัยต่างๆ ตามความต้องการของคนในชุมชนที่เป็นผู้ผลิตและเจ้าภูมิปัญญา เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงรักษาภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ และนโยบายรัฐที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต้องมีแนวทางใดที่จะดำเนินนโยบายให้เหมาะสมและตรงกับความต้องการของคนในท้องถิ่น ที่มีภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่นับวันจะค่อยๆ เลือนหายไปจากสังคมไทย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในขบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ
2. เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม

โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาถึง ความเป็นมา รูปแบบ ขั้นตอนการผลิต เพื่อเอกลักษณ์ของเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม และสภาพปัญหาในปัจจุบัน เพื่อเสนอแนวทางการจัดการที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ของชุมชนบ้านหม้อ โดยการสำรวจจากข้อมูลรายงานวิจัยที่ผ่านมา ประกอบกับการใช้ข้อมูลจากสถิติ ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2542 – 2551 โดยใช้เฉพาะพื้นที่หมู่ที่ 11 บ้านหม้อ ตำบลเขวอำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ในการศึกษา

วิธีการดำเนินการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวอำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้ศึกษามีความมุ่งหมายเพื่อค้นหาเอกลักษณ์เฉพาะของภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ และเสนอแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยผู้ศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยผู้ศึกษาทำการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) การสังเกตการณ์

วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ขั้นตอนในการดำเนินการศึกษาดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เก็บข้อมูลปฐมภูมิ(Primary Data) และทุติยภูมิ(Secondary Data) จากงานวิจัย หนังสือ วารสาร ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมและรูปแบบใหม่ในแหล่งที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เช่น ด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา และเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เพื่อเปรียบเทียบกรรมวิธีในการ รูปแบบที่เกิดขึ้น ทั้งแบบดั้งเดิมและรูปแบบใหม่ ปัญหาและอุปสรรคในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง เพื่อที่จะนำข้อมูลมาใช้อ้างในการให้เหตุผลเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บข้อมูลและการศึกษาข้อมูลภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ และการเก็บข้อมูลปฐมภูมิเป็นการเก็บข้อมูลจากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Survey Research) โดยแยกไป 2 ส่วนดังนี้

1. ศึกษาจากเอกสาร บทความ วารสาร และงานวิจัยที่ศึกษาในพื้นที่ศึกษา

2. การลงเก็บข้อมูลในภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบกับการให้ชุมชนท้องถิ่นตอบสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษามีหลักสำคัญคือ การเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ โดยจะอธิบายให้เห็นถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เกิดจากความสัมพันธ์กับธรรมชาติ วิถีปฏิบัติ และกรรมวิธีในการผลิต รวมถึงสาเหตุของปัญหาการวิจัยที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหม้อ เพื่อนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหา และการจัดการที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ผลการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ทำการวิจัยเพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ โดยแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 3

ส่วน คือ

1. การพัฒนาภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาที่ผ่านมาและสภาพปัจจุบัน

2. ปัญหาและอุปสรรคในขบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ

3. แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

1. การพัฒนาภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาที่ผ่านมาและสภาพปัจจุบัน

การศึกษาพบว่าในแต่ละช่วงที่เกิดการจัดการเกี่ยวกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 พ.ศ.2504-2514 การจัดการเกิดขึ้นโดยกรมอุตสาหกรรมที่นำเตาอุโมงค์เพื่อพัฒนาให้สามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาให้มีคุณภาพสูงขึ้น และช่วยเพิ่มคุณภาพการผลิต แต่จากการศึกษาพบว่าเตาอุโมงค์นั้นไม่ได้ตอบสนองความต้องการของผู้ผลิต ด้วยเหตุผลสำคัญ 2 อย่าง คือ ผู้ผลิตไม่คุ้นชินกับวิธีการผลิตแบบเตาอุโมงค์ ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากเตาอุโมงค์นั้นเกิดความเสียหาย ทำให้ผู้ผลิตขาดทุนจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับแบบดั้งเดิม อีกประการหนึ่ง คือ เวลาในการผลิตเนื่องจากการผลิตโดยใช้เตาอุโมงค์ใช้เวลานานไม่ทันกับความต้องการของลูกค้า นอกจากนั้นในช่วงนี้ยังเริ่มนำการผลิตแบบใช้แป้นหมุนเข้ามาใช้อีกด้วย แต่ในปัจจุบันการใช้แป้นหมุนก็ไม่ได้ได้รับความนิยมจากผู้ผลิตส่วนใหญ่มีเพียงผู้ผลิต 1 รายใช้วิธีดังกล่าว

ช่วงที่ 2 พ.ศ.2529-2548 ชุมชนบ้านหม้อในช่วงนี้เริ่มเข้าสู่การพัฒนาโดยเกิดความพยายามที่จะส่งเสริมด้านรูปแบบและขยายตัวเข้าสู่อุตสาหกรรมโยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงแรก พ.ศ.2529-2531 จากการส่งเสริมของนักวิชาการมหาวิทยาลัยมหาสารคามโดยอาจารย์สังเขต นาคไพโรจิตร์ ภายใต้โครงการอีสานเขียว เพื่อพัฒนาด้านรูปแบบและเพิ่มความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ให้

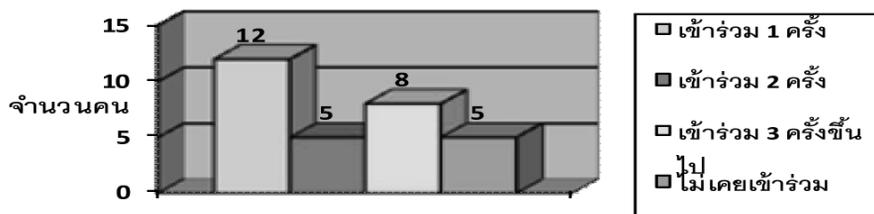
มากขึ้น เช่น โถงดินเผาติดลายและเครื่องปั้นดินเผา รูปสัตว์ท้องถิ่น อีกช่วงหนึ่งคือ พ.ศ.2542-2548 เกิดโครงการวิจัยเครื่องปั้นดินเผาของ มร.โยชิ จิโก๊ะ ทันจิ เป็นอาสาสมัครอาวุโสของโครงการ JICA ของประเทศญี่ปุ่น ประกอบกับโครงการวิจัย ของสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสานเพื่อ สนับสนุนเครื่องมือในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา และการส่งเสริมด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ การ ศึกษาพบว่าการส่งเสริมและสนับสนุนในช่วงนี้มีความพยายามที่จะเน้นด้านปริมาณและรูปแบบใหม่ เพื่อให้ลูกค้ามีทางเลือกที่หลากหลาย โดยการนำ เครื่องมือและการเข้ามาทำโครงการเพื่อส่งเสริมผู้ ผลิตให้ออกแบบเครื่องปั้นดินเผาที่มีความซับซ้อน เพิ่มขึ้น เช่น เครื่องปั้นดินเผาเคลือบผิว เป็นต้น ซึ่ง ผลก็คือในปัจจุบัน เตาอบไฟฟ้าอยู่ในสภาพไม่ได้ใช้ ประโยชน์

ด้วยเหตุผลสำคัญเหมือนกับการพัฒนาใน ช่วงแรก คือ เรื่องความไม่สอดคล้องกับวิถีดั้งเดิม ของการผลิต เรื่องเวลาในการผลิต อีกเรื่องที่เพิ่ม ขึ้นมา คือ ต้นทุนที่สูงในการผลิต นอกจากนั้นพบว่าผลผลิตจากวิธีการผลิตดังกล่าวไม่มีตลาดรองรับ ในที่สุดผู้ผลิตจึงเลิกผลิตไปในที่สุดทำให้เกิดสภาพ ดังปัจจุบัน

ช่วงที่ 3 พ.ศ.2552-ปัจจุบัน ในปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์เกือบทั้งหมดเป็นแบบดั้งเดิม รวมถึง วิธีการผลิตนอกจากผู้ผลิต 1 รายที่ใช้แป้นหมุน ผู้ผลิตส่วนใหญ่ก็ยังใช้วิธีแบบดั้งเดิมทั้งหมด ใน ช่วงนี้ซึ่งเกิดความพยายามที่จะพัฒนาโดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงการมีส่วนร่วมของ ดร.ณพงศ์ นพ เกตุ และคณะร่วมกับ สำนักงานส่งเสริมการวิจัย

ในปี พ.ศ.2552 เพื่อหาอัตลักษณ์และสร้างการ พัฒนาที่สอดคล้องกับกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยโครงการนี้มีนโยบายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวส่งเสริมนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ สนับสนุนการผลิตโดยการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในการผลิต และเรื่องตลาดธุรกิจ โดยจัดเป็นรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ที่ให้ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา ได้มีส่วนร่วมกับการกิจกรรมเพื่อสนับสนุนวิถีดั้งเดิม และจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพในการผลิต เช่น กิจกรรมปลูกป่าทดแทน กิจกรรมสร้างเตา ความร้อนต่ำได้หลังคา การศึกษาดูงานชุมชนด้าน เกวียน กิจกรรมพัฒนารูปแบบใหม่จากการศึกษา ดูงานที่ด้านเกวียน การพัฒนาเครื่องนวดดินด้วย เครื่องยนต์แทนการใช้แรงงานคน เป็นต้น โดยผลที่ เกิดขึ้นจากกิจกรรมดังกล่าว คือ โครงการดังกล่าวมี ทั้งผลด้านบวกและด้านลบ กล่าวคือ เรื่องที่ผู้ผลิต ได้ใช้ประโยชน์คือเครื่องนวดดิน แต่เตาความร้อย ต่ำได้หลังคาและกิจกรรมอื่นๆ นั้นไม่ได้ผลในทาง ปฏิบัติ

จากการศึกษาพบว่าโครงการดังกล่าวมี ปัญหาเรื่องการมีส่วนร่วมเช่นเดียวกันกับช่วงก่อน ๆ ที่ผ่านมา กล่าวคือการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นเฉพาะ ในช่วงของโครงการ แต่หลังจากเสร็จโครงการไม่ได้ เกิดการติดตามและประเมินผล นอกจากนั้นการ ศึกษาเกี่ยวข้องกับเรื่องการเข้าร่วมกับโครงการ พัฒนาที่ผ่านมามีปรากฏวางแผนภูมิภาพจากการ ศึกษาพื้นที่, สังเกตการณ์, และสัมภาษณ์ โดย ส่วนหนึ่งสะท้อนผ่านแบบสอบถามที่ผู้ศึกษา ได้ จัดทำ โดยการสอบถามจากผู้ผลิต จำนวน 30 คน ปรากฏวางแผนภูมิรูปภาพที่ 1

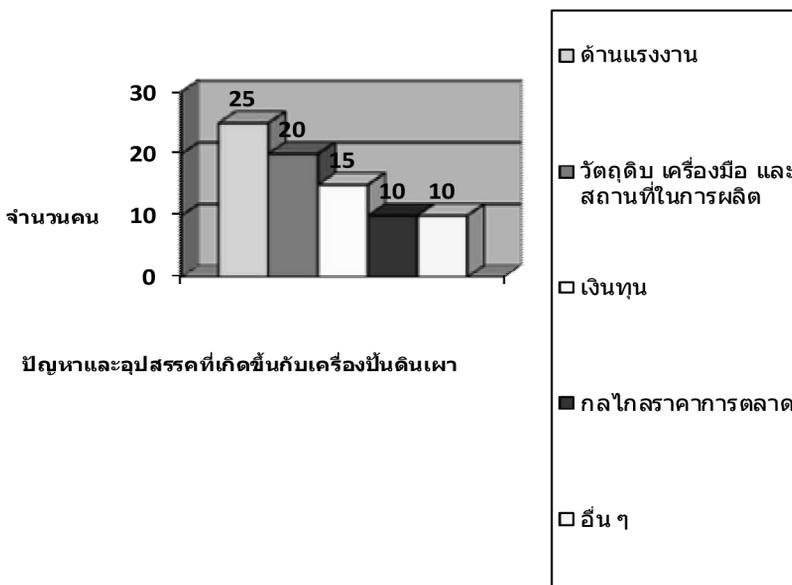

แผนภูมิรูปภาพที่ 1 การเข้าร่วมโครงการพัฒนาที่ผ่านมา

จากแผนภูมิรูปภาพ แสดงให้เห็นว่า ผู้ผลิตส่วนหนึ่งไม่ได้เข้าร่วมในโครงการพัฒนาที่ผ่านมาเลย โดยผู้ศึกษาพบว่า มีเหตุผล คือ ความขี้นอายที่จะเข้าร่วม และกิจกรรมในการพัฒนานั้นดูเข้าใจยาก และไกลตัว ซึ่งจากผลการศึกษาระท้อนให้เห็นว่า กลุ่มผู้ผลิตยังไม่ได้เห็นถึงประโยชน์ที่จะได้จากโครงการหรือกิจกรรม ทำให้กิจกรรมการพัฒนาที่ผ่านมาไม่ได้เกิดผลในทางปฏิบัติกับผู้ผลิตเป็นร่วม ทำให้เกิดสภาพดังปัจจุบัน โดยสภาพที่เกิดขึ้นในปัจจุบันแสดงให้เห็นถึงโครงการดังกล่าวขาดความต่อเนื่องในทางปฏิบัติ แต่โครงการดังกล่าวก็อาจมีส่วนที่สามารถนำมาต่อยอดเพื่อให้เกิดการพัฒนาให้เหมาะสมได้ในอนาคต ข้อความข้างต้นแสดงช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา

2. ปัญหาและอุปสรรคในขบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ

ในการศึกษาเรื่องปัญหาและอุปสรรคในขบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ ผู้ศึกษาใช้เครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าในแบบสัมภาษณ์ชุด ก. จำนวน 30 ชุด ประกอบการสนทนาทั้งแบบเจาะจง และไม่เจาะจง โดยเน้นกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านหม้อ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนจากผู้ผลิตเพื่อที่จะนำข้อมูลต่างๆ ไปใช้ประกอบในข้อเสนอแนะในแนวทางการอนุรักษ์ต่อไป โดยจากการศึกษาปรากฏข้อมูลปัญหาในประเด็นต่างๆ ดังแผนภูมิรูปภาพที่ 2

แผนภูมิรูปภาพที่ 2 ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับเครื่องปั้นดินเผาบ้านหม้อ

จากข้อมูลข้างต้นแสดงถึงปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยได้จากการสำรวจ เก็บข้อมูลที่พื้นที่ ผลการศึกษาพบว่าปัญหาในด้านต่างๆที่เกิดขึ้นกับภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาซึ่งจากข้อมูลชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้น โดยแบ่งออกได้ 5 ส่วน เรียงลำดับตามจำนวนของผู้ผลิตจากแบบสอบถามที่จัดทำขึ้นในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยทำการสำรวจจากกลุ่มผู้ผลิต จำนวน 30 คน โดยผลการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านแรงงานการผลิต(จำนวนเจ้าของภูมิปัญญา)
2. ด้านวัตถุดิบ เครื่องมือและสถานที่ในการผลิต
3. ด้านเงินทุน
4. ด้านกลไกตลาด
5. อื่นๆ

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม จากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมนั้น โดยพบว่า การผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมในชุมชนบ้านหม้อนั้น เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ทั้งวิธีการผลิต วัตถุดิบ และการหาตลาด การผลิตแบบดั้งเดิมนี่จึงเป็นอาชีพของชุมชนบ้านหม้อมาเป็นเวลากว่า 120 ปี จนถึงปัจจุบัน ซึ่งในระยะเวลาที่ผ่านมาเกิดการพัฒนาในแต่ละช่วงโดยนักวิชาการ นักวิจัย เพื่อให้ตอบสนองต้องการหรือ นโยบายของรัฐในการขยายความเจริญของประเทศ การรับเทคโนโลยี เทคนิคที่ทันสมัย เพื่อการพัฒนาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เช่น การใช้เตาโม่งค์ เตาอบไฟฟ้า เตาความร้อนต่ำ เป็นต้น แต่จากสภาพในปัจจุบัน แสดงให้เห็นข้อมูลที่สำคัญจากการพัฒนาตามความทันสมัยของสังคม พบว่าเทคโนโลยีสมัยใหม่นั้น ขัดกับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ทำให้ชุมชนไม่รู้สึกรู้ว่า ได้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสมัยใหม่ต่างๆ ที่เกิดจากการส่งเสริม สนับสนุนจากรัฐและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทำให้การพัฒนาที่ผ่านมา นั้น ขาดความร่วมมือจากผู้ผลิตส่วนใหญ่ โดยเทคโนโลยีแบบ

สมัยใหม่นั้น มีเพียง ผู้ผลิต 1 รายที่รับและได้ใช้ประโยชน์ คือ นายละม้าย คำศิริรักษ์(เสียชีวิตแล้ว) ต่อมา นายสุทัศน์ คำศิริรักษ์ (เสียชีวิตแล้ว เมื่อ พ.ศ. 2551) ได้สืบทอด และนายสาคร ไชโยชน์(ลูกเขย) ที่ยังผลิตแบบใช้แป้นหมุน แต่การเผาก็ยังคงเป็นการเผาแบบดั้งเดิม (เตานอก กลางแจ้ง) โดยมีนางเรณู ไชโยชน์(ภรรยาของนายสาคร) ผลิตแบบดั้งเดิม ควบคู่กันไป และผู้ผลิตที่เหลืออยู่และยังผลิตแบบดั้งเดิม โดยข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า วิธีการผลิตในแบบสมัยใหม่นั้น ผู้ผลิตส่วนใหญ่ไม่ได้รับประโยชน์จากการผลิต ทำให้ปรากฏสภาพดังปัจจุบัน ในปัจจุบันจำนวนของผู้ผลิต จึงลดลงทุกๆปี ประกอบกับปัญหาอื่นๆ ประกอบกับคำสั่งคมที่ทันสมัยในทุกด้านๆ ส่งผลกับภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ในเรื่องการสืบทอดให้คนรุ่นใหม่ เรื่องวัตถุดิบที่หาได้ยากขึ้นทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งมีผลกับความคงอยู่ของภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ทำให้ในปัจจุบันยังภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อกำลังจะสูญหายไปจากสังคมอีสาน เช่นเดียวกับอีกหลายชุมชนในอีสาน เช่น อำเภอโนนสูง ในจังหวัดนครราชสีมา อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น ผู้ศึกษาจึงเชื่อว่าวิธีการที่จะทำให้ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ ต้องเกิดจากความคิดเห็น ความต้องการของผู้ผลิต เพื่อที่จะค้นหาความต้องการที่แท้จริง จากการระดมความคิดเห็นจากชุมชนกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมในชุมชน เพื่อที่จะให้เกิดประโยชน์เกิดการมีส่วนร่วม ได้ข้อมูล ระบุปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นจากในผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม เพื่อที่จะนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์เพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ การส่งเสริม และการพัฒนาในขั้นตอนต่อไปของผู้ศึกษาที่จะเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาและแนวทางที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ชุมชนและผู้ผลิตส่วนใหญ่จะได้ประโยชน์และคงไว้ซึ่งมรดกวัฒนธรรมใน

สังคมไทย

3. แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม โดยการศึกษาที่มีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม โดยการศึกษาที่มีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการนำเสนอปัญหาจากการศึกษา โดยแนวทางการจัดการนั้นได้ใช้หลักการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นหลักการสำคัญ เพื่อนำไปสู่แนวทางแก้ไขปัญหา ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยปัญหาที่ได้จากการศึกษาเกิดจากวิธีการศึกษา โดยใช้หลักการการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา ทำให้ข้อมูลที่ได้เป็นปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อสร้างบทบาท และการมีตัวตนของชุมชนให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ เป็นการยกระดับของการประกอบอาชีพการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยในทางวัฒนธรรมนั้น คือ ทรัพยากรวัฒนธรรม ที่จะต้องคงรักษา อนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ให้ผู้ที่สนใจศึกษาได้ศึกษาและให้ชุมชนเกิดภาคภูมิใจ และลูกหลานได้เกิดความภาคภูมิใจในอาชีพ เพื่อให้เกิดการสืบทอด คงรักษาภูมิปัญญาต่อไป

สรุปผลการศึกษา

งานวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม โดยการศึกษาที่มีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษามีประเด็นสำคัญ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1. การพัฒนาภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการจัดการหรือการพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ขาดความเข้าใจในอาชีพการปั้นหม้อ หรือภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ทำให้การพัฒนาในระยะเวลาที่ผ่านมาไม่ได้เกิดจาก

การมีส่วนร่วมที่จะร่วมกันการจัดการหรือพัฒนาภูมิปัญญา ทำให้การบริหารจัดการไม่ประสบความสำเร็จ 2. ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นมี 2 ส่วน สำคัญ คือ ส่วนที่ 1 ปัญหาที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายใน เช่น ด้านแรงงาน (จำนวนเจ้าของปัญญา) ด้านวัตถุดิบและสถานที่ รวมไปถึงค่านิยมของคนรุ่นหลัง โดยปัญหาบางอย่าง ชุมชนได้มีวิธีการแก้ไขในระดับหนึ่ง โดยการปรับตัวไปตามยุคสมัย เช่น ด้านวัตถุดิบในการกำหนดวัตถุดิบที่ต้องใช้และบริหารจัดการวัตถุดิบในแต่ละคน ส่วนที่ 2 ปัญหาที่เกิดจากปัจจัยนอก เช่น ด้านเงินทุน ด้านกลไกการตลาด ด้านรูปแบบปัจจัยภายนอกที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยเฉพาะด้านกลไกการตลาดที่พ่อค้าคนกลางเข้ามามีบทบาทในขบวนการผลิต และการกำหนดราคาขายที่แตกต่างกันมา ของภาชนะดินเผา ส่งผลให้กลุ่มผู้ผลิตต้องประสบกับภาวะขาดทุน กำไรน้อย เกิดภาวะหนี้สิน ซึ่งมีผลกระทบต่อจำนวนผู้ผลิตค่อยๆ ลดลงในทุกๆ ปี

อย่างไรก็ตามปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นปัญหาที่จะต้องรีบแก้ไขก่อนที่ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม จะค่อยสูญหายไปจากสังคม โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องร่วมกันแก้ไขปัญหานี้ โดยการสร้างความเข้าใจกับชุมชน โดยให้ความสำคัญกับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับการประกอบอาชีพเป็นหลัก ผ่านวิธีการ อนุรักษ์ สืบสาน สร้างสรรค์ และการจัดการเชิงธุรกิจ เพื่อสร้างความภูมิใจต่ออาชีพการปั้นหม้อ และขจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น สร้างการบริหารจัดการจากภายใน ซึ่งความหมายชุมชนให้ได้มีบทบาทได้แสดงตัวตนหรือจุดยืนทางสังคม ให้เกิดความมั่นคงในอาชีพการผลิตเครื่องปั้นดินเผา กับชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เกิดสำนึกและการคงรักษาในชุมชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ณพงศ์ นพเกตุ และคณะ. (2552). โครงการศึกษาคคุณค่าและอัตลักษณ์อาชีพปั้นหม้อของชุมชนบ้านหม้อ เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาอาชีพที่สอดคล้องและเหมาะสมกับกลุ่มคนปั้นหม้อชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ,สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กรกฎาคม.
- ชนิก เลิศชาญฤทธิ. (2554). การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม , ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร . กรุงเทพฯ .
- พิสิฐ เจริญวงศ์. (2550) . รวมบทความเกี่ยวกับ “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” ลงพิมพ์ในคอลัมน์ “ศิลปะวัฒนธรรม” ของหนังสือ “อาทิตย์” รายสัปดาห์ . กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540) . มนุษย์กับวัฒนธรรม .โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ . กรุงเทพฯ .
- วรชัย จินาล่อง และ พิสิฐ บัญไชย (2548). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมการออกแบบและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านหม้อ ,โครงการวิจัยการสนับสนุนจากงบประมาณประจำปี 2548 มหาวิทยาลัยสารคาม .
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2543). การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบศิลปะและการจัดการเครื่องปั้นดินเผาผ่าน เกวียน อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา กับบ้านหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ,งานวิจัยใน โครงการจัดตั้งคณะศิลปกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม .
- อมรัตน์ วชิรโกเมน. (2547). แนวทางการพัฒนาตลาดธุรกิจเครื่องปั้นดินเผาแบบพื้นบ้าน ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ,ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขา การบริหารธุรกิจ,มหาวิทยาลัยมหาสารคาม .